

LA DEPURACIÓ SINDICAL I LABORAL AL PORT DE BARCELONA DURANT EL FRANQUISME. UNA APROXIMACIÓ A PARTIR DE LA INVESTIGACIÓ NOMINAL

JORDI IBARZ GELABERT
Universitat de Barcelona

L'acció sindical durant els anys trenta al port de Barcelona estigué determinada per la forta conflictivitat i per l'enorme fragmentació de l'organització obrera. Aquesta conflictivitat no es donà tan sols entre els sindicats i la patronal, sinó també entre els mateixos sindicats per aconseguir l'hegemonia al port.¹ La duresa i la violència dominants en les relacions laborals portuàries durant la Segona República i encara més durant la Guerra Civil no presagiaven res de bo. Els estibadors ja estaven avesats a les incerteses del seu treball i a l'enfrontament amb els seus empresaris, però els qui després del mes de gener de 1939 continuaren fent de la feina al port el seu mitjà de vida hagueren d'afrontar unes circumstàncies especialment difícils. No és cap metàfora dir que als molls l'ordre es mantenia a cop de tralla.

Amb la instauració del nou règim franquista, els obrers portuaris hagueren d'acreditar documentalment la seva condició d'estibadors. Els més significatius, si volien treballar, havien d'arriscar-se a ser reconeguts per alguns dels seus companys que actuaven de delators i els assenyalaven davant els nous dirigents feixistes. Aquests els negaven el treball al moll i, a més, la delació es convertia de vegades en el primer pas cap a la presó.

Al port de Barcelona, com a la resta del país, els primers anys del franquisme es caracteritzaren per la repressió aplicada contra els treballadors i les seves organitzacions sindicals i polítiques. La repressió tingué diverses modalitats: depuracions, empresonament i execucions en foren les més significatives.² Per a aquells qui volgueren eludir aquestes mesures, només restà l'exili.

1. Tot això es ressegueix amb detall a Jordi IBARZ (2000), *Treballar a ciutat. Sindicalisme i relacions laborals dels estibadors del port de Barcelona durant la II República (1931-1936)*, Lleida, Edicions de la Universitat de Lleida.

2. Aquesta tipologia és suficient per al tipus d'anàlisi que estem realitzant d'aquest tema. No obstant això, hi ha altres classificacions més sofisticades que aquesta de la repressió aplicada durant el franquisme; vegeu, per exemple, Julio PRADA RODRÍGUEZ, «Estado y represión: aproximación al estudio de los mecanismos represivos durante el primer franquismo», a Santiago Castillo i José Mª Ortiz de Ortuño (1998), *Estado, protesta y movimientos sociales. Actas del IIIer. Congreso de Historia Social de España. Victoria-Gasteiz, julio de 1997*, Zarautz, Servicio Editorial de la Universidad del País Vasco.

LA DEPURACIÓ DE LA FORÇA DE TREBALL

La depuració, és a dir «l'acomiadament o sanció dels treballadors per motivacions polítiques o sindicals»,³ es convertí en la principal mesura repressiva aplicada en l'àmbit laboral.⁴ Al port, la depuració no es deixà al criteri particular dels empresaris, sinó que fou aplicada pel nou personal polític de l'Administració de l'Estat. En concret fou el Servei Sindical del Port de Barcelona qui, per encàrrec de la Delegació Provincial del Treball, es responsabilitzà de la depuració del cens de treballadors portuaris.⁵

Aquest procés començà el maig de 1939 amb la constitució de la comissió depuradora pertinent. Pel que fa a la documentació requerida i al procés de depuració establert, se seguí un procediment similar al d'altres centres de treball dels quals tenim coneixement.⁶ No existeix, a hores d'ara, un balanç general de com la *febre depuradora* afectà les diferents empreses i sectors productius. Sembla clar que, mentre a l'Administració pública el procés depurador fou minuciós i s'aplicà amb intensitat, a les empreses privades tingué uns resultats més irregulars.⁷ Poc sabem de la importància d'aquest procés en el sector privat, però en tot cas, els sancionats amb la separació del servei a l'Administració oscil·là aproximadament entre el 14 % i el 30 % segons el cas.⁸ Les xifres oficials de la depuració al port ens donen una orientació general del seu abast, que se situà entre el 14 % i el 20 % del cens obrer format a la fi de la guerra, en uns marges semblants als dels altres casos coneguts.⁹

3. Carme MOLINERO i Pere YSÀS (1985), «*Patria, Justicia y Pan*». *Nivell de vida i condicions de treball a Catalunya. 1939-1959*, Barcelona, La Magrana, p. 93.

4. «Una de les més espectaculars mesures repressives que el franquisme emprà contra els vençuts i els seus simpatitzants fou la depuració generalitzada dels funcionaris públics i la pressió perquè en el sector privat es fes el mateix», Borja de RIQUER i Joan B. CULLA (1989), *El franquisme i la transició democràtica (1939-1988)*, Barcelona, Edicions 62, p. 92.

5. SERVICIOS SINDICALES DEL PUERTO DE BARCELONA (1940), *Los Servicios Sindicales del Puerto de Barcelona. Una realidad Nacional-Sindicalista. Diciembre 1939. Año de la Victoria*, Barcelona, *Solidaridad Nacional*, p. 8.

6. SERVICIOS... (1940), p. 9. La informació sobre el procediment de depuració obtinguda en aquesta memòria és coincident amb la facilitada pel petit grapat de fitxes de depuració que s'han conservat disperses en algun dels expedients personals de treballadors portuaris oberts després de 1943 i conservats a l'Arxiu Històric d'Estibarna, entitat que va heretar els fons documentals generats en aquella data per l'organisme estatal corresponent, i que citem com a EAH. Vegeu, per exemple, els expedients personals núm. 77, 1604 i 1686. EAH 1.1.

7. MOLINERO i YSÀS (1985), p. 94; Carme MOLINERO i Pere YSÀS (1998), *Productores disciplinados y minorías subversivas. Clase obrera y conflictividad laboral en la España franquista*, Madrid, Siglo XXI, p. 19; RIQUER i CULLA (1989), p. 94 i s.

8. RIQUER i CULLA (1989), p. 94; FRANCISCO MORENTE (1993), «La depuració del Magisterio Nacional: Barcelona, 1939-1941», *L'Avenç*, 175, p. 18.

9. SERVICIOS... (1940), p. 8 i s. La disparitat entre els dos valors esmentats és deguda que en la mateixa font hi ha informacions contradictòries sobre aquesta qüestió. La veracitat de la darrera xifra sembla que està fora de dubte, ja que és coherent amb les indicacions existents a altres llocs com ara a *Solidaridad Nacional*, núm. 278, (1.1.1940) i amb les dades disponibles per al cens de 1940, CAJA SINDICAL DE PREVISIÓN DEL PUERTO DE BARCELONA (1941), *Memoria, Año 1940*, Barcelona, Gisbert.

Per conèixer amb més exactitud quin fou l'abast i les característiques de la depuració en el cas dels estibadors del port de Barcelona, no disposem de fonts d'informació de primera mà, com ara els expedients de depuració o similars. No obstant això, pot obtenir-se una estimació força aproximada a partir de procediments indirectes basats en la investigació nominal, entesa aquesta com l'estudi dels individus mitjançant la reconstrucció de biografies individuals a partir de l'enllaç d'informacions procedents de fonts diverses.¹⁰

Els treballs de càrrega i descàrrega general al port havien estat col·lectivitzats pels anarcosindicalistes al principi de la Guerra Civil, tot i que per diverses circumstàncies la col·lectivització presentà la fórmula d'una societat anònima, Treballs Marítims i Terrestres del Port de Barcelona, SA.¹¹ Un dels pocs rastres documentals deixats per aquesta entitat és una llibreta de control de les contractacions corresponent a la setmana del 21 al 27 de gener de 1939.¹² Aquesta nòmina setmanal està formada per la relació dels 1.499 treballadors de la col·lectivització, amb indicació dels dies treballats i dels càrrecs sindicals de cadascun. En la font esmentada, les anotacions s'interrompen el 24 de gener, tan sols dos dies abans de l'ocupació militar de la ciutat. Val a dir que aquesta font no comprèn la totalitat dels estibadors portuaris d'aleshores. No inclou els descarregadors de carbó vegetal ni els del carbó mineral que formaven part d'altres col·lectivitats. Ni tampoc els obrers de la UGT agrupats a la Cooperativa de Treball dels Obrers Portuaris de Barcelona i que s'ocupaven bàsicament de la descàrrega de material bèl·lic per compte de la Subsecretaria d'Armament.¹³

El procediment emprat en la nostra anàlisi de la depuració franquista sobre els estibadors del port de Barcelona es basa en la comparació de les bases de dades nominals formades per les informacions biogràfiques disponibles dels estibadors dels anys trenta i quaranta. En la relació dels treballadors portuaris de gener de 1939 pertanyent a la col·lectivització obrera, hem marcat els qui continuaven treballant el 1943, data en què s'elaborà un nou cens de treballadors que ha arribat fins als nostres dies.¹⁴ També hem marcat els qui varen morir per causes naturals i els qui foren jubilats per vellesa o per invalidesa entre 1939 i 1943.¹⁵ Els qui han quedat sense

10. Joaquim CARVALHO, «Soluciones informáticas en microhistoria», *Taller d'Història. Centre d'Estudis d'Història Local*, núm. 1 (1993), p. 4.

11. Vegeu un relat general dels esdeveniments al port durant la Guerra Civil a Jordi IBARZ, «Col·lectivització i Guerra Civil al port de Barcelona, 1936-1939», a Joan Roca i Albert [coord.] (1997), *L'articulació social de la Barcelona contemporània*, Barcelona, Proa, Institut Municipal d'Història.

12. Vegeu «Publicacions diverses», EAH 9.4.

13. IBARZ (1997), p. 113-114. Vegeu també «Correspondencia de Afiliados al Sindicato de Obreros Portuarios de Barcelona», Archivo Histórico Nacional – Sección Guerra Civil Salamanca (AHN-SGC Salamanca), PS, Barcelona, 1465.

14. Vegeu «Expedients personals dels treballadors portuaris censats, 1943- », EAH 1.1.

15. Aquesta informació està esmentada en les memòries anuals de la Caja de Previsión del Puerto de Barcelona. Vegeu «Publicacions Diverses», EAH 9.4.

marca al final de la comparació constitueixen la relació de treballadors que foren reprimits o hagueren de marxar del moll en la immediata postguerra.¹⁶

Amb tot això he pogut constatar com dels 1.499 treballadors de la llista de 1939, uns 275, és a dir el 18,3 %, deixaren les tasques portuàries a partir de la fi de la guerra. Amb l'anàlisi nominal realitzada ha estat possible resseguir el destí professional i personal dels qui no marxaren del moll. El 3,1 % va morir entre el 1939 i el 1943 per causes naturals o accidentals, però no vinculades, en principi, a la repressió política. El 12,6 % fou jubilat durant el mateix període en complir l'edat reglamentària o per incapacitat física. Finalment, el 65,9 % restant es refereix als qui continuaren treballant al port. Hi ha també un petit grup d'una vintena de treballadors dels quals hi ha constància documental, en el respectiu expedient personal o en altres fonts, de la seva absència temporal en les tasques portuàries. La majoria d'aquests treballadors havien estat empresonats i, en sortir de la presó, foren readmesos en el cens portuari entre el 1943 i el 1947.

No tots els obrers que deixaren les tasques portuàries ho feren com a conseqüència directa de la depuració, però no resulta agosarat afirmar que ningú no va marxar del moll per voluntat pròpia, sinó forçat per les circumstàncies.

A causa de la sindicació obligatòria existent legalment des de l'agost de 1936, i en la pràctica des de molt abans, l'afiliació obrera a un sindicat no fou un criteri vàlid per determinar qui podia o no podia continuar al port. En aquest sentit, els més castigats foren els qui tenien responsabilitats polítiques, administratives i sindicals, tant en els organismes sindicals com en la col·lectivitat. Tots aquells que tenien *càrrecs polítics* en l'organització sindical desaparegueren de forma temporal o definitiva dels molls durant els primers anys del franquisme. Aquest fou el cas dels representants del Comitè Nacional o del Comitè Central del Sindicat del Transport de la CNT, així com el d'altres membres destacats en les comissions i òrgans del sindicat mencionat.

També foren especialment afectats els qui tenien algun càrrec de caire tècnic o administratiu en la col·lectivització, i els qui treballaren en tasques no vinculades estrictament a la càrrega i descàrrega. Més de la meitat desaparegueren del port el 1939. Molts eren membres del Sindicat Mercantil de la CNT: l'administrador o el comptable, les mecanògrafes i bona part dels qui feien tasques administratives.¹⁷ També resultaren especialment afectats els qui participaren en la seguretat i vigilància de les mercaderies. Aquest fou un grup armat, i el 1939 als seus membres se'ls vinculà amb la

16. Una descripció detallada i la valoració crítica del procediment emprat en aquesta anàlisi es troba a Jordi IBARZ (2001), *Treballant el silenci. Les relacions laborals dels estibadors del port de Barcelona durant el franquisme, 1939-1962*, Barcelona, Universitat de Barcelona [Tesi doctoral inèdita]. Vegeu en concret l'apèndix 1 «La comparació en bases de dades nominals».

17. No sabem exactament quants ni quins obrers de la col·lectivitat procedia del Sindicat Mercantil de la CNT, ja que també alguns treballadors portuaris desenvoluparen tasques d'administració.

violència dels primers mesos de la guerra.¹⁸ Per això, el 100 % dels vint-i-sis guàrdies de seguretat de la col·lectivitat marxaren del moll, la majoria definitivament.

La repressió exercida sobre els treballadors dirigits de la col·lectivitat fou desigual. Entre aquests, fou més gran l'aplicada als membres del Consell d'Empresa, l'òrgan que «dirigia diàriament la marxa de l'empresa en tots els seus aspectes», i en una mesura una mica inferior sobre els del Comitè Sindical, responsable de «la defensa diària dels interessos immediats dels treballadors».¹⁹ No obstant això, en conjunt no afectà més del 25 % dels qui tenien algun d'aquests càrrecs el gener de 1939.²⁰

Però la resta de treballadors no quedà al marge de la repressió. També molts d'aquells qui no tenien responsabilitats sindicals i polítiques marxaren del port, en concret el 15 %. D'aquests, hem considerat les diferències existents segons l'especialitat on treballaven. El més significatiu és la incidència, molt per sobre de la mitjana, de la repressió exercida sobre els conductors de carretons elèctrics. Més del 40 % dels obrers d'aquesta especialitat deixaren de treballar al port després de 1939. Si tenim també en compte els qui canviaren d'especialitat, superen el 50 % els qui deixaren aquesta categoria, o sigui més de la meitat, molt per sobre dels treballadors de bord i de terra, o dels controladors, entre els quals els depurats foren un 13,1 % i un 18,9 % respectivament.

En el subsector de la càrrega i descàrrega general, que era on treballaven aquests treballadors de bord i de terra, hi havia un gran nombre de petites empreses, les anomenades *colles*, majoritàriament de titularitat personal i gairebé sense infraestructura material.²¹ Aquests petits empresaris o caps de colla bàsicament realitzaven les seves funcions a partir de la contractació massiva i diària de treballadors amb els quals gairebé no mantenien vincles estables.²² En canvi, en els carretons elèctrics hi havia molta més con-

18. Vegeu, per exemple, l'expedient núm. 45063, de J. B. G. Arxiu Nacional de Catalunya – Fons Presó Model (ANC-Model). Aquest treballador fou denunciat «por llevar armas largas durante el dominio rojo».

19. Sobre els òrgans de direcció de les col·lectivitats obreres i les seves funcions, vegeu Antoni CASTELLS DURAN (1993), *Les col·lectivitzacions a Barcelona 1936-1939. La col·lectivització-socialització de la indústria i els serveis a Barcelona (ciutat i província): Les agrupacions o concentracions d'empreses*, Barcelona, Editorial Hacer.

20. En aquest sentit hem obtingut uns resultats molt similars als plantejats a Anna MONJO, «Militantes y afiliados cenetistas en los años treinta», a Mercedes Vilanova [ed.] (1984), *El poder en la sociedad. Historia y fuente oral*, Barcelona, Antoni Bosch Editor.

21. Una mostra de la fragmentació empresarial existent al sector pot veure's en el Cens Electoral Social d'Entitats Patronals per als Jurats Mixtes publicat al *Bulletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 326, (22.11.1935). Les tasques col·lectivitzades el 1936 eren les desenvolupades per tres associacions empresarials: l'Associació d'Agents de Càrrega i Descàrrega de Bales de Cotó de Barcelona, l'Associació d'Estibadors de Barcelona i l'Agrupació Social de Capatassos Contractistes de la Secció de Fustes del Port de Barcelona, que en total agrupaven setanta-cinc empresaris.

22. Sobre les empreses estibadores i la seva manca de regulació legal, vegeu Joaquín JUAN DALAC (1971), *Las empresas estibadoras y la organización portuaria*, Esplugues de Llobregat, Comité de Derecho Marítimo/Ariel.

centració empresarial. Només dues companyies eren propietàries de la pràctica totalitat de vehicles, tallers i garatges. En aquest subsector hi havia molts menys treballadors, i el vincle amb les empreses era més estable i basat en relacions de confiança. La col·lectivització de la càrrega i descàrrega general de mercaderies fou bàsicament una reorganització de les tasques a partir de la supressió dels intermediaris i es realitzà d'una manera una mica anònima. Només hi destacaren els càrrecs sindicals i aquells que participaren en els seus òrgans de decisió.²³ Però als carretons elèctrics això significà també la confiscació dels béns dels empresaris i la implicació molt més directa de la majoria de treballadors.²⁴ Les diferències estructurals i circumstancials existents entre les diferents especialitats explicaria el diferent èmfasi depurador aplicat en l'una i l'altra.

Les fonts disponibles no ens han ajudat gaire a conèixer quin fou el destí dels treballadors depurats. Dels qui deixaren el port, com a mínim, un 15 % foren empresonats.²⁵ No sabem tampoc amb exactitud quants d'aquests foren afusellats, i les fonts que hi ha sobre l'exili es refereixen bàsicament als treballadors portuaris que allora eren també líders destacats del moviment obrer local.²⁶

La depuració als molls no es limità als treballadors de la càrrega i descàrrega. A més del personal administratiu de la col·lectivitat, la depuració també s'aplicà al personal de la Caixa de Previsió del Port de Barcelona i als obrers jubilats per vellesa o per invalidesa d'aquesta entitat. No obstant això, sembla que en el cas dels subsidiaris de la Caixa de Previsió, la depuració no es realitzà tant amb criteris punitius, sinó més aviat per les dificultats econòmiques de l'entitat. El juliol de 1939, s'havia acordat la revisió per part del metge de la Caixa de tots aquells que estiguessin cobrant un subsidi d'invalidesa.²⁷ Dos mesos després, es nomenà una ponència que revisà els expedients de tots els subsidiaris, amb especial atenció els dels accidentats en el treball i els de les viudes de treballadors morts en accident laboral.²⁸ Aquesta primera depuració afectà tan sols quaranta-quatre de les mil dues-centes seixanta persones subsidiàries exis-

23. Una versió coetània de la col·lectivització al port de Barcelona a Agustín SOUCHY, «Col·lectivitzacions a Barcelona», *L'Avenç*, 35 (1981), p. 107-110. A. SOUCHY i P. FOLGARE (1977), *Colectivizaciones. La Obra constructiva de la Revolución Española*, Barcelona, Fontanamarà. Vegeu també IBARZ (1997).

24. Pel que fa a la confiscació de béns, vegeu «Comité de Incautaciones, 1936-38», AHN-SGC Salamanca, PS Generalitat, 177.

25. Aquest és el resultat de contrastar les nostres bases de dades nominals amb el fons documental de la Presó Model de Barcelona. La comparació de les nostres dades amb les d'aquest fons, format pels expedients personals dels presos, presenta algunes dificultats específiques. A causa, probablement, del caràcter confidencial del seu contingut, no hi ha cap relació d'empresonats a disposició dels investigadors. Per això, i per l'extraordinari volum de documentació existent, resulta pràcticament impossible indagar sobre l'estada d'una persona a la presó si no disposem de la seva filiació completa.

26. Respecte els afusellats, vegeu Josep M. SOLÉ I SABATÉ (1985), *La repressió franquista a Catalunya. 1938-1953*, Barcelona, Edicions 62.

27. *Acta. Junta Rectora Caja Sindical de Previsión del Puerto de Barcelona*, (5.7.1939), EAH 3.0. 001 1/277.

28. *Acta. Junta Rectora Caja Sindical de Previsión*, (20.9.1939), EAH 3.0. 001 1/277.

tents, aproximadament el 3,5 %. D'aquestes, la meitat eren viudes, i va ser el col·lectiu que resultà més afectat, ja que es va donar de baixa aproximadament el 6 % del cens.²⁹

En una segona revisió realitzada el maig de 1940 es donà de baixa a tots aquells qui no acreditessin un mínim de deu anys de permanència als treballs portuaris.³⁰ Segons aquesta mateixa normativa, es va suspendre el pagament a aquells beneficiaris que «por otras causas, por accidente de trabajo, retiro, rentas propias, etc.» poguessin tenir altres ingressos. Alhora també es va modificar l'import del subsidi d'invalidesa tenint en compte l'edat i l'aptitud del beneficiari per realitzar altres tasques portuàries menys feixugues que les de càrrega i descàrrega.³¹ La depuració es posà en marxa en el mateix moment en què la Caixa patia greus problemes econòmics a causa de la suspensió (que en darrer terme fou temporal) dels impostos amb què es gravaven les mercaderies i que servien per sostenir aquestes despeses.³²

Tot això demostra que la depuració fou el mitjà que utilitzà la Caixa per reduir les dificultats econòmiques experimentades en aquelles dates. La Caixa sostenia un gran nombre d'invàlids que en comparació amb el cens de treballadors en actiu «resultan ser más del 60 por mil, cuando dificilmente en otras profesiones se llega al 10 por mil».³³ Això era considerat una càrrega excessiva i fou per fer front a aquesta situació que l'èmfasi de la depuració afectà més intensament aquest col·lectiu. Un centenar d'invàlids passaren al cens de jubilats segons la seva edat i, a més, se'n depurà uns altres trenta-tres, el 16,4 % del seu col·lectiu, que passaren gairebé tots al cens de treballadors en actiu.³⁴

Per contrastar els resultats obtinguts en l'anàlisi de la depuració dels estibadors, podem considerar el que va passar en un sector portuari afí. La Junta d'Obres del Port de Barcelona, la institució encarregada de l'organització dels mitjans tècnics i infraestructurals, i de la conservació i ampliació de les instal·lacions portuàries, va començar la depuració dels seus treballadors ja abans de la fi de la guerra. En aquesta entitat, el personal obrer en fou el més afectat. El març de 1939 ja hi havia quaranta-tres treba-

29. CAJA SINDICAL DE PREVISIÓN (1940), *Memoria, 1939*, Barcelona, *Solidaridad Nacional*, CAJA (1941).

30. *Acta. Junta Rectora Caja Sindical de Previsión*, (6.5.1940), EAH 3.0. 001 1/277. *Acta. Junta Rectora Caja Sindical de Previsión del Puerto de Barcelona*, (22.7.1940), EAH 3.0. 001 1/277.

31. CAJA (1941).

32. *Acta. Junta Rectora Caja Sindical de Previsión*, (13.4.1940), EAH 3.0. 001 1/277.

33. CAJA (1941).

34. La preocupació per la càrrega econòmica generada pels invàlids fou una constant en tot el període considerat, especialment en la dècada següent. Així, amb una certa regularitat es revisà aquest cens i es «rescatà per al treball» aquells qui milloraven prou de les causes que havien motivat la seva baixa. Els censos es depuraren el 1952, 1955, 1956 i 1958. Vegeu *Acta. Subcomisión Permanente*, (24.2.1948), EAH 3.0. 265 262/434; *Acta. Caja de Previsión del Puerto*, (9.6.1955), EAH 3.0. 279 276/281; *Acta. Caja de Previsión del Puerto*, (19.12.1956), EAH 3.0. 004 4/282, i *Acta. Caja de Previsión del Puerto*, (20.2.1958), EAH 3.0. 280 277/283.

lladors suspesos provisionalment d'ocupació i sou de resultes de l'expedient que se'ls estava instruint.³⁵ Com a conseqüència de la depuració, en aquesta entitat foren expedientats cent trenta-sis treballadors dels cinc-cents noranta-tres que tenia, aproximadament el 23 %. Del conjunt de depurats, cent tres foren separats del servei i als trenta-tres restants se'ls aplicaren altres sancions. En resum, gairebé una quarta part del seu cens obrer fou sancionat. Entre els funcionaris hi hagué vint depurats, onze d'ells exclosos definitivament del servei.³⁶ Així doncs, veiem com el resultat de la depuració practicada per la Junta d'Obres sobre els seus treballadors, tot i ser del mateix ordre que la que patiren els estibadors, fou sensiblement més gran.

LA REPRESSIÓ SOBRE ELS CÀRRECS SINDICALS

Com hem vist en el cas de la col·lectivitat de la càrrega i descàrrega de mercaderies, la repressió va recaure amb més intensitat sobre aquells treballadors de militància sindical destacada. Per veure quins foren els efectes de la Guerra Civil i de la immediata postguerra sobre la militància sindical, hem aplicat un procediment similar a l'anterior, però partint d'una relació dels quadres sindicals creada amb fonts hemerogràfiques, bibliogràfiques i d'arxiu.³⁷ Com a quadre sindical només hem considerat els treballadors que tingueren una funció representativa, és a dir, els qui ostentaren càrrecs en organismes sindicals locals, en societats professionals i mutuals, a la col·lectivitat obrera o en organismes paritaris. Tot i fer servir un concepte de militància sindical certament restrictiu, la nòmina dels militants sindicals d'aleshores ha resultat molt gruixuda.³⁸ Així doncs, no hem tingut en compte els qui manifestaren la seva militància sindical per altres mitjans. Els participants ocasionals en assemblees de treballadors, els detinguts acusats de realitzar actes de violència durant les vagues, els subscriptors en les recaptas a favor de les milícies i molts d'altres no han estat, doncs, considerats. Tot i això, la relació de militants o, més ben dit, de representants sindicals ha arribat fins a unes tres-cents trenta-sis entrades.³⁹ Aquests

35. *Informe de la situació del port del Jefe interí de tots els Serveis de la Junta d'Obres del Port*, (7.3.1939), Arxiu del Port de Barcelona-Secretaria (APB-Secr.), carp. 117.

36. Per al nombre de treballadors el març de 1939, vegeu *Informe de la situació del port del Jefe interí de tots els Serveis de la Junta d'Obres del Port*, (7.3.1939), (APB-Secr.), carp. 117. El resultat de la depuració es troba a *Acta. Comisión Permanente de la Junta de Obras del Puerto*, (30.5.1940), (APB-Secr.) i, sobretot, a *Acta. Comisión Permanente de la Junta de Obras del Puerto*, (29.5.1942), (APB-Secr.).

37. Vegeu algun comentari sobre la creació i característiques d'aquesta relació a IBARZ (2001), en l'apèndix 1. «La comparació en bases de dades nominals», l'apartat 2. «El destí dels militants sindicals portuaris dels anys trenta».

38. Alguna nota sobre les diferents definicions de militància sindical a MONJO (1984), p. 99 i s.

39. Realment teníem unes tres-cents seixanta entrades diferents, però hem exclòs de la comparació aquells treballadors d'especialitats desvinculades del treball portuari després de la guerra, com ara els descarregadors de peix fresc, els guardians de mercaderies i els treballadors de les estacions. Tampoc no hem tingut en compte els qui van morir abans de 1939. Així doncs, els tres-cents seixanta inicials han quedat en aquests tres-cents trenta-sis càrrecs sindicals a l'hora de realitzar la nostra anàlisi.

dirigents constituïen, aproximadament, un 10 % del conjunt de la força de treball al port durant els anys trenta.

A partir d'aquesta relació de militants, hem resseguit quin fou el destí laboral i personal dels sindicalistes portuaris dels anys trenta, com anteriorment ho havíem fet amb els membres de la col·lectivitat obrera. Però a més hem definit quina fou la importància i el perfil dels militants obrers que es mantingueren al port després de la Guerra Civil.

Com havia esdevingut en el cas anterior de la col·lectivitat de la càrrega i descàrrega, també aquí ha estat un problema important en la comparació el fet de no disposar de dades suficients per establir inequívocament la identitat de cada individu. Això ha implicat que tan sols haguem localitzat informació del destí d'una mica més de la meitat de tots els treballadors considerats. A més, en aquest cas no podem identificar amb els reprimits aquells el destí dels quals no ens consta, com hem fet abans amb els treballadors de la col·lectivitat obrera. S'ha de tenir en compte que molts d'aquests dirigents sindicals dels anys trenta haurien desaparegut del moll abans de 1939, ja fos amb motiu de la Guerra Civil o senzillament per causes menys extraordinàries. En el lapse de temps considerat, és estrany que alguns d'ells abandonessin la feina, es jubilessin o els arribés la mort de forma natural i que de tot això no en quedés rastre en les fonts emprades per fer l'anàlisi. En tot cas, sí que podem afirmar que el 40 % dels dirigents obrers portuaris dels anys trenta continuaren treballant al moll després de 1939. La resta foren reprimits o ja no treballaven al moll per altres motius.

Per tal de sostreure's dels efectes més cruentos de la repressió, alguns dels dirigents principals del Sindicat del Transport de la CNT decidiren emprendre el camí de l'exili. Entre aquests hi havia els qui podem considerar *polítics de l'anarcosindicalisme*. Eren homes que havien fet de la militància sindical l'eix de la seva vida i tenien responsabilitats molt més enllà del terreny estrictament laboral. Alguns eren dirigents d'àmbit local, com ara Poncià Alonso, que a partir de l'octubre de 1936 representà la CNT en el Consell Municipal de Barcelona.⁴⁰ La majoria tenien una dilatada trajectòria sindical i altres estigueren molt implicats en l'activitat bèl·lica durant la Guerra Civil. Aquest seria el cas de Patricio Navarro, membre del Comitè Regional de la CNT de Catalunya durant la Segona República, que el 16 de juliol de 1936 fou un dels responsables de l'assalt als vaixells del port de Barcelona a la recerca d'armament per fer front a l'aixecament militar.⁴¹ O també és el cas de Juan Freixas Moreno, un altre cenetista, que el 1933 havia estat l'autor de l'intent d'assas-

40. Tant d'aquest treballador com de la resta que citem en l'article, podem veure dades més completes de les seves trajectòries sindicals i biogràfiques a María Teresa MARTÍNEZ DE SAS i Pelai PAGÈS I BLANCH [coord.] (2000), *Diccionari Biogràfic del Moviment Obrer als Països Catalans*, Barcelona, Edicions Universitat de Barcelona i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

41. Aquest conductor de carretons elèctrics fou un dels treballadors portuaris amb una trajectòria sindical més destacada fora dels límits del centre de treball.

sinat contra Agapito Blasco, el president de la patronal portuària, que el 1936 va fugir a França des del Port de la Selva a bord d'una de les llanxes guardacostes on prestava servei en els darrers mesos de la Guerra Civil.⁴² Igual que Esteve Rovira i Bori, militant de la UGT i membre del Comitè Executiu de la USC el 1936, el qual participà en la Comissió de Milícies del PSUC quan es fundà aquest partit.

Segons el que hem pogut documentar, en nombre, fou més important el col·lectiu dels qui passaren per la presó que el dels exiliats. Hi ha un bon grapat de treballadors, dels quals hem localitzat l'expedient a l'arxiu de la Presó Model de Barcelona, que en algun cas fins i tot foren condemnats a pena de mort. Hi ha constància d'haver-se dictat, com a mínim, quatre sentències de mort a dirigents sindicals portuaris, si bé en tres casos foren commutades per sengles penes de vint anys de presó.⁴³ Aquesta no fou la sort de Domingo Roig Agut que el 1931 havia estat president del Sindicat de Carregadors del Carbó Mineral i el 1937 vicepresident de la Secció del Carbó Mineral del Sindicat de les Indústries d'Aigua, Gas, Electricitat i Combustibles de Catalunya de la CNT. El 22 de novembre de 1939 fou «Entregado al piquete de ejecución para cumplimiento de la sentencia de pena de muerte a que fue condenado por el Consejo de Guerra» i executat al Camp de la Bota a tres quarts de sis de la matinada.⁴⁴ Dels trenta-quatre dirigents sindicals vinculats al port de Barcelona dels quals consta el seu empresonament, la majoria dels qui sortiren vius de la presó ja no tornaren al moll. Tot i que un altre bon grapat quan en sortí aconseguí el reingrés en el cens portuari.

A partir de la mostra utilitzada, podem traçar els trets generals de la repressió exercida sobre la militància sindical dels anys trenta. Aquesta s'exercí amb més duresa sobre els dirigents de la CNT que sobre els de la UGT i, en canvi, els qui tan sols havien tingut responsabilitats de direcció en organitzacions mutuels, en les societats de socors mutus, resultaren menys afectats. La proporció de reprimits, segons l'organització en la qual es milità, fou del 36,2 %, 29,4 % i 15,8 % respectivament. En general, això no resulta gens estrany, ja que durant la Segona República els anarcosindicalistes havien destacat pel seu radicalisme en la reivindicació dels interessos obrers, mentre que els militants de la UGT tingueren un comportament molt més pacífic i, fins i tot, de col·laboració amb la patronal.⁴⁵

Els militants de les especialitats del carbó i, especialment, els del carbó mineral foren, comparativament amb els d'altres especialitats, els més afectats. Això és el que indiquen les limitades evidències existents sobre aquesta qüestió. Tradicional-

42. Hi ha un relat autobiogràfic de la seva trajectòria sindical i d'exili a Juan Freixas Moreno (1983), «La guerra civil española y la resistencia en Francia (Realidades que yo viví). Mis memorias», Marsella. [Memòries manuscrites inèdites]

43. Expedients d'empresonament d'Eugenio Martínez Fernández, Vicente Fort Sunyer i Pedro Acosta Acosta, ANC-Model.

44. Expedient d'empresonament de Domingo Roig Agut, ANC-Model.

45. IBARZ (2000).

ment, en aquesta especialitat les relacions laborals havien estat especialment difícils.⁴⁶ Entre els del carbó vegetal hi ha raons estructurals, com fou la substitució durant aquests anys d'aquest producte pel gas en el consum domèstic, que afectaren directament l'evolució de la força de treball en el seu conjunt i explicarien també la desaparició d'una part important dels seus dirigents sindicals.

Els qui participaren en els òrgans de representació paritària no foren més discriminats per aquest motiu, al contrari. El 18,6 % dels qui tingueren algun càrrec en els Jurats Mixtos foren reprimits. En canvi, aquesta xifra ascendí fins al 31,6 % si considerem els militants que no participaren en aquesta institució. Si considerem la primera de les dades, veiem que la majoria dels qui tenien aquests càrrecs i marxaren del moll ho feren perquè, al marge de la seva condició de representants institucionals, també reunien altres característiques que els feren especialment sensibles a la repressió.

Si finalment considerem quin fou el destí dels dirigents sindicals segons els anys de militància, veiem que, lògicament, el nombre relatiu més alt de desapareguts es donà entre aquells qui desenvoluparen la seva activitat sindical durant tot el període considerat, en el conjunt dels anys trenta. Aquests eren els militants més destacats i compromesos, i per això més del 54 % fou reprimat. Seguidament hi ha els qui començaren la seva actuació pública durant la Guerra Civil, als quals la repressió afectà el 28,9 %. En canvi, els valors relatius més baixos es donen entre els qui, tenint càrrec sindical durant els primers anys trenta, deixaren de militar quan començà la Guerra Civil. És a dir, els qui abandonaren el seu compromís en els moments més cruentos, que tan sols foren reprimits en un 16,8 %. Això ens serveix per concloure que, al moll, la participació sindical activa durant la Guerra Civil serví per discriminar a quina mena de treballadors havia de reprimir-se amb més duresa.

ELEMENTS DE CONTINUITAT EN LA MILITÀNCIA SINDICAL PORTUÀRIA DELS ANYS TRENTA

Que el franquisme reprimí amb especial duresa la militància sindical dels anys trenta és quelcom sabut. En canvi, no tenim el mateix coneixement del que es va esdevenir amb les trajectòries personals dels militants que aconseguiren mantenir-se en el seu lloc de treball. En general, les investigacions centrades en els canvis de la situació laboral i política produïts amb la instauració del franquisme no han considerat el tema des de la perspectiva de la continuïtat de bona part dels militants sindicals. En el nostre cas, més del 40 % de la militància sindical dels anys trenta continuà treballant al port en els anys quaranta.

La cultura sindical sorgida després dels anys quaranta estigué influenciada pel trauma de la Guerra Civil i per la repressió de la postguerra, però el manteniment en

46. Sobre les relacions especialment conflictives en aquesta especialitat, fins i tot abans del 1931, vegeu Jordi IBARZ GELABERT, «Sociedades y montepíos. Asociacionismo laboral de los cargadores y descargadores del puerto de Barcelona, 1884-1931», *Sociología del Trabajo*, 18 (1993), p. 119-138.

els seus llocs de treball d'alguns dels qui havien dirigit el moviment obrer durant els anys trenta també tingué les seves conseqüències. La continuïtat personal d'aquests individus en les tasques portuàries no significà, automàticament, la continuïtat en la seva acció militant. No obstant això, en molts casos jugaren un paper important en la transmissió de determinades tradicions sindicals i contribuïren a mantenir la resistència obrera contra el règim. No és aquest l'objecte principal d'aquest article, però val la pena esmentar que estem parlant d'un conjunt de més d'un centenar de treballadors, una quantitat gens menyspreable.⁴⁷

El perfil d'aquest col·lectiu de militants, en comparació amb el dels desapareguts, presenta característiques que els diferencia i que són, en cert sentit, l'altra cara de la moneda. No resulta convenient encaixar la diversitat de les trajectòries personals i sindicals dins d'esquemes massa rígids, però hi ha un perfil biogràfic comú a la majoria dels qui varen romandre al moll. Per començar, ens trobem davant d'un col·lectiu caracteritzat molt més per la seva condició de treballador portuari que no per la seva militància sindical. Eren, sobretot, militants sorgits en el si del sindicalisme professional que no s'implicaren activament en els òrgans de direcció sindical d'àmbit superior i, per tant, podem considerar-los dirigents de segona fila a les seves respectives organitzacions. Malgrat això, eren grans coneixedors de les característiques de les seves especialitats respectives i no ignoraven quins eren els mecanismes de la negociació col·lectiva, com ho acredita la seva participació majoritària en els organismes de representació paritària com a vocals dels Jurats Mixtos. La majoria militaren tan sols abans de 1936, i van quedar en un segon terme durant la Guerra Civil. Tot i això, era gent amb una certa capacitat d'organització com ho demostra la seva participació en entitats mutuels mantingudes al marge dels sindicats o en les mateixes organitzacions sindicals professionals del port.⁴⁸

Els vells militants dels anys trenta constituïren el 10 % de l'activisme obrer al port entre 1947 i 1962. En aquest període, la majoria d'aquests treballadors s'implicaren en tasques de representació obrera, oficial o oficiosa. La seva participació en l'activisme obrer, per decisió pròpia o forçats per les circumstàncies, no es féu com a delegats obrers a les institucions del Sindicat Vertical. Seguiren, com molt altres treballadors, una estratègia d'intervenció en els organismes sindicals estatals per millorar les seves condicions de treball i les dels seus companys; però la seva relació amb l'organització sindical franquista fou, sobretot, la d'actuar com a assessors dels delegats del Sindicat Vertical. Tot i això, també en algun cas esdevingueren delegats d'aquesta institució, però molt sovint els trobem realitzant tasques d'assessorament,

47. Entre aquests hem inclòs els qui, després de passar per la presó o no, tornaren al moll entre el 1943 i el 1947.

48. L'elaboració d'aquest perfil l'hem realitzat amb les mateixes fonts utilitzades per analitzar la repressió sobre els càrrecs sindicals dels anys trenta, segons la seva filiació sindical, especialitat de treball, participació en òrgans paritaris i anys d'activitat sindical, respectivament.

presentant denúncies contra les empreses per incompliment de la normativa vigent o encapçalant amb les seves signatures les peticions col·lectives presentades en els organismes laborals de l'Administració Portuària.⁴⁹ Tot això mostra com aquests vells militants obrers, malgrat haver estat derrotats, encara no estaven vençuts.

Tots aquests resultats, a més de l'interès que puguin tenir per ells mateixos, tenen un valor afegit: el d'haver-se obtingut a partir d'una estratègia d'investigació original, basada en la investigació nominal. Aquest procediment es mostra perfectament adaptat per aprofitar com a matèria primera les accions individuals dels treballadors en el dia a dia de les relacions laborals i obtenir com a resultat les trajectòries biogràfiques dels protagonistes de l'activisme obrer. Aquestes, en analitzar-se col·lectivament, permeten aproximar-se al fenomen de la repressió laboral i sindical aplicada pel franquisme amb una perspectiva diferent, i més entenedora, que la realitzada bàsicament amb aproximacions estadístiques. El resultat significa considerar les ruptures plantejades el 1939, però també permet tenir en compte els elements de continuïtat que també existiren.

49. L'anàlisi d'aquest activisme obrer dels anys cinquanta i de les trajectòries biogràfiques dels seus protagonistes a IBARZ (2001). Una presentació parcial dels primers resultats sobre aquesta qüestió a Jordi IBARZ GELABERT, «Estructura salarial, rendimiento y *Negociación colectiva* en la ciudad y el puerto de Barcelona, 1939-1962», a Eloisa BAENA DUQUE i Francisco Javier FERNÁNDEZ ROCA [coord.] (1998), *3er. encuentro de investigadores sobre el franquismo y la transición*. Sevilla, 14, 15 y 16 enero 1998, Sevilla, Muñoz Moya, editor.